

ידע עם

במה לפולקלור יהודי

כרך מ"ט מספר 87-88

קרן אור על הנערה פ'ארעה ליד הטאבון
שעל גג ביתה בתימן

החברה העברית לידע עם
ירושלים, תשפ"ד - 2023

ידע עם

במה לפולקלור יהודי

עורכת
שמחה סיאני

כרך מ"ט מספר 87-88

החברה העברית לידע עם
ירושלים, תשפ"ד - 2023

העורכים הקודמים

יום-טוב לוינסקי – תש"ח-תשל"ג (1973–1948)
חיים שוורצבוים – תשל"ה-תשמ"ד (1984–1974)
שמואל זנגוויל כהנא – תשמ"ו-תשנ"א (1991–1986)
יצחק גנוז – תשל"ה-תשע"ח (2018–1974)
שמחה סיאני – תשע"ט-תשפ"ד (2023–2019)

מועצת המערכת

יצחק גנוז, צבי מלאכי, שמחה סיאני, משה שוורצבוים ונתן שיפריס

כתובת למשלוח מאמרים ותגובות

החברה העברית לידע עם, ד"ר צבי מלאכי, רחוב רשב"א 28, ירושלים

על העטיפה

קרן אור על הנערה פ'ארעה ליד הטאבון שעל גג ביתה בתימן
צלם: נפתלי הילגר, צילומים: 2008-1987

© כל הזכויות שמורות

דפוס "אלמוג", ירושלים

תוכן העניינים

5	פתח דבר - שמחה סיאני
7	מדור א': יהודים וגלויות
8	- זיוה שמיר - הפולקלור ביצירת ביאליק - ההכמה וההתחכמות - לזכר חוקר הפולקלור וחתן פרס ישראל פרופ' דב נוי
18	- אברהם אוחיון - מזלות החודשים והקשר לשבטי ישראל
30	- מיכאל ריגלר - סיפורו של בית העלמין במאוריציוס 1940-1945
34	- דב-בער קוטלרמן - הדהודי "ריב הלשונות" בפרובינציה הסובייטית: אגרות עבריות מהמזרח הרחוק הרוסי משנת 1958 בארכיוני "ידע עם"
62	- יחיאל שיינטוך - אהרן צייטלין וחבורו "מאנאלאג אין פלעינעם יידיש" (מונולוג ביידיש בסיסית)
67	מדור ב': עליות ועדות
68	- חגית הלפרין - עליסה אואבת את הנסיך הקטן
79	- יעקב שריג - כפר השילוח מאת ישראל זרחי: עולי תימן בין כיסופים לאכזבה -
94	- דני בר-מעוז - תרומת עולי תימן להתרחבות המושבות בארץ ישראל בשנים 1943-1945
105	- בני גמליאלי - עובדיה שמש - חלוץ מגדלי התמרים בערבה
125	מדור ג': ספרות עברית
126	- חביבה ישי - קירוב ודחייה - גרסת משולם דיפיארה
138	- זיוה שמיר - גיבורי הדלות, בני הגלות - על היהודי הפשוט במונולוגים הדרמטיים "מפי העם" שחיבר ח"נ ביאליק בסוף המאה ה-19 וב"שירי העם" שלו מראשית המאה ה-20
158	- הלל ויס - באו תאומים עד משבר, וכוח יש ללדת
169	- דינה לוין - מודעות עצמית ושינוי התודעה במשנתו של ר' אלימלך ובסיפורים החסידיים אודותיו
187	מדור ד': דמיון הארץ הישנה בספרי מתכונים הונגריים
188	- אילנה רוזן - דמיון הארץ הישנה בשני ספרי מתכונים הונגריים בישראל
201	מדור ה' - מוזיאונים
202	- חנניה קורש - מרכז מורשת יהדות תימן וקהילות ישראל
219	- לאה גילולה - מה עוד אפשר לחדש על "הדיבוק"? על התערוכה "הדיבוק" - בין זמנים ודורות בארכיון והמוזיאון לתיאטרון ע"ש ישראל גור, ירושלים
228	♦ המחברים
254	- Jewish Greece: a journey in the past and present By Elias V. Messinas

מה עוד אפשר לחדש על "הדיבוק"?
על התערוכה "הדיבוק" – בין זמנים ודורות
בארכיון והמוזיאון לתיאטרון ע"ש ישראל גור, ירושלים

לאה גילולה*

במלאת מאה שנה להצגת הדגל של התיאטרון הלאומי הבימה, הדיבוק מאת ש' אנ-סקי בבימויו של ייבגני וסטנגוב (הצגת בכורה במוסקבה: 31 בינואר 1922), תהינו כיצד נוכל לחגוג בארכיון ובמוזיאון לתיאטרון ע"ש ישראל גור את המאורע החשוב הזה בתולדות התיאטרון העברי.

בארכיון גור אוספים ועיזבונות של ראשוני תיאטרון הבימה, בראשם האוסף של נחום צמח, מייסד תיאטרון הבימה. מסמכיו מתעדים גם את העבודה על ההצגה המקורית במוסקבה – התווים המקוריים של המלחין יואל אנגל, סקיצות מקוריות של תלבושות ההצגה פרי ידו של הצייר ומעצב התפאורה הנודע נתן אלטמן, וגם – הפלא ופלא – השתמרה ונמצאת בארכיון גור התלבושת של דמות הצדיק שגילם בהצגה נחום צמח.¹

האם מגוון המסמכים והחומרים הללו, מרתקים ככל שיהיו, מספיק לעריכת תערוכה שתעניין גם את הצעירים ויהיה בה גם מן החידוש? וכי מה עוד אפשר לחדש על הדיבוק?

המחזה הדיבוק – בין שני עולמות מאת ש' אנ-סקי הוא אחת היצירות הקנוניות של התרבות היהודית. המחזה מתעד ומתאר את הווי החיים בעיירה יהודית במזרח אירופה, את המעמדות החברתיים, המנהגים והאמונות. במרכז העלילה סיפור אהבתם המיסטית של לאה וחנן: נפשותיהם נקשרו לפני לידתם בנדר שנדרו אבותיהם להשיאם בבוא העת. סנדר, אביה של לאה, גביר העיירה, רוצה להשיאה לגבר אחר. נפשו של חנן, המת מצער, היא הדיבוק הנכנס לגופה של הכלה ומסרב לשחררה. טקס הוצאת הדיבוק – הניסיון לשחרר את לאה מאחיזתו של חנן – מסתיים בערגתה לנשמתו שנתלשה ממנה, ובמותה.

* ד"ר לאה גילולה, היא היסטוריונית, עורכת ועורכת לשון, ומנהלת הארכיון והמוזיאון לתיאטרון ע"ש ישראל גור השוכן באוניברסיטה העברית בירושלים. תחום התמחותה העיקרי הוא חקר תולדות התיאטרון דובר העברית בארץ ישראל ובישראל, ותיעוד בעל פה של אמני במה.

1. על אוסף נחום צמח ועל הסקיצות לתלבושות של נתן אלטמן להצגת הדיבוק של הבימה ראו Leah Gilula, "Habima on Mount Scopus: The Nachum Zemach Collection and Nathan Altman's Costume Sketches for The Dybbuk", in: Dmitri Segal, Nina Segal-Rudnik, Olga Levitan (eds.), *Viacheslav Ivanov: The Enigma of Modernism*, Moscow: Vodoley Publishers, 2021, pp. 734-738.

ש' אנ-סקי כתב את המחזה ברוסית ותרגמו ליידיש. תחילה הציגה את ההצגה ביידיש הלהקה הווילנאית (די ווילנער טרופע) בשנת 1920. שנתיים לאחר מכן הציג תיאטרון הבימה במוסקבה את המחזה בעברית בתרגומו של ח"נ ביאליק ובבימויו של ייבגני וכטנגוב. חסד עשה וכטנגוב עם המחזה ועם התיאטרון הצעיר. הבימוי הפיח חיים במחזה והעניק לו את תהילתו.

הבימוי, החדשני באותה העת, העצים את הפן החזותי, יצר תנועה ייחודית ומאפיינת לכל דמות, עיצב תמונות במה מדויקות (מיזנסצינות) ואת דרך הגשת הטקסט העברי, שהצופים ברובם לא הבינו. דימויי ההצגה החזותיים הם שנותרו בזיכרון. היום כשאומרים **הדיבוק** חושבים מיד על ההצגה של תיאטרון הבימה, מול עינינו עולים השחקנית חנה רובינא וצמותיה, בדמותה של לאה, ריקוד הקבצנים וטקס הוצאת הדיבוק.

הצגת **הדיבוק** של תיאטרון הבימה בגרסת הבימוי של וכטנגוב נשמרה ברפרטואר התיאטרון הלאומי שנים רבות, הוצגה שוב ושוב והשפיעה השפעה רבה לא רק על התיאטרון העברי, אלא אף על התיאטרון בעולם ועל תרבות המערב.

במהלך השנים זכו המחזה והפקותיו השונות, בראשן ההצגה של תיאטרון הבימה ודימוייה החזותיים, להתייחסות במגוון אמנויות – תיאטרון, מערכונים סאטיריים, מחול, מוסיקה, אופרה, קולנוע, פיסול, ציור, קומיקס, קריקטורה, וידאו ארט וסרטי הנפשה. ההשראה לא פסקה עד היום.

הרעיון שהתגבש לתערוכה בארכיון גור היה לבחון את ההשראה הזאת של **הדיבוק** – המחזה וההצגה הקנונית של הבימה משנת 1922 – על אמנות המערב במשך הדורות, עד כמה אחוזה תרבות המערב בדיבוק **להדיבוק**, ולבחון גם את השראתם של המחזה וההצגה על אמנים היוצרים בישראל היום.

להוצאת הרעיון אל הפועל חברה אליי האמנית והאוצרת רחל אחונוב.² העבודה המשותפת הובילה אותנו להתמקד באמנות פלסטית.

בתחילת הדרך התפצלה העבודה לשני מסלולים: אחד היה מחקר מקיף בארכיונים ובמוזיאונים בארץ ובעולם לאיסוף יצירות שנוצרו בהשראת המחזה וההצגה האייקונית של הבימה, והאחר היה פנייה לאמנים פלסטיים, צעירים וצעירים פחות, הפועלים היום בישראל בשאלה כיצד נגע בהם הדיבוק, ולהציע להם ליצור יצירה מקורית משלהם המביעה את הנגיעה הזאת. הפנייה עוררה סקרנות והאמנים הגיבו

2. רחל אחונוב (ילידת 1969, פתח תקווה), היא אמנית, יוצרת קומיקס, אוצרת, מפיקה, מנחה ומרצה במוזיאונים, במוסדות תרבות ובאקדמיה. ניהלה את אגודת המאירים (2002-2005).

בהתלהבות. אחונוב שלחה לאמנים מגוון של חומרי רקע והתייחסויות להדיבוק – המחזה עצמו, דימויים וצילומים מהצגות של המחזה, סרטי קולנוע, אופרה, מוסיקה, מחול, דימויים של העיירה היהודית באירופה ומנהגיה ועוד. אחונוב ליוותה את תהליך היצירה של כל אחד ואחת מן האמנים בדו-שיח, בהוספת מידע וחומרי השראה ובעצות.

בתערוכה "הדיבוק" – בין זמנים ודורות (אוצרות רחל אחונוב ולאה גילולה) שלושה חלקים: החלק ההיסטורי, יצירות אמנות קיימות שנוצרו במהלך השנים וארבע-עשרה יצירות אמנות חדשות, שנוצרו במיוחד לתערוכה.³

החלק ההיסטורי של התערוכה מציג מבחר מסמכים, תוכניות ותצלומים של הצגות של המחזה והפקות אחרות בארץ ישראל, בישראל ובעולם, מן ההצגה של הלהקה הווילנאית (די ווילנער טרופע) בשנת 1920 ועד הצגתה של קבוצת סמרטוט בשנת 2021 (במאי: אבי גיבסון בר-אל). עיצוב התוכניות ותצלומי ההצגות מתעדים את הפירוש האמנותי המשתנה במהלך השנים, אך גם מדגישים כי ההצגה בבימויו של וכתנגוב בשנת 1922 היא הצגת מפתח, נקודת המוצא ולב ההתייחסות. הבמאים והיוצרים של ההצגות שלאחר מכן מכבדים את הצגת וכתנגוב, מוצאים דרך לתת לה את מקומה הראוי ובו בזמן יוצרים יצירה עצמאית משלהם, חדשה וגם מכבדת. השיבה אל המחזה והצגתו פעם אחר פעם היא עדות נאמנה למקומו בתרבות העולם. החלק ההיסטורי הוא הבסיס להבנת ליבה של התערוכה – יצירות האמנות הפלסטית מראשית המאה העשרים עד היום, יצירות קיימות וחדשות. השראתם והשפעתם של המסמכים ההיסטוריים והתצלומים של ההפקות השונות במהלך השנים משתקפת ביצירות האמנות בשימוש בדימוי מוכר, ברמז או בוואריאציה. דימוי היסטורי מוכר באחת מיצירות האמנות הוא רובד תרבות חדש, מעורר עניין ומפרה מחשבה.

ביצירות האמנות הקיימות מראשית המאה העשרים ואילך יש שנוצרו להצגות, כלומר סקיצות לעיצוב תפאורה ותלבושות, כמו הסקיצות של אמנים ידועי שם – נתן אלטמן (הבימה, 1922), פנחס ליטבינובסקי (התיאטרון ארץ-הישראלי [התא"י], 1926), עמנואל לופטגלס (הסטודיה הדרמטית על יד התיאטרון ארץ-הישראלי [התא"י], 1927), או אנימציה של אור מורן (אוב, 2008).⁴

3. "הדיבוק" – בין זמנים ודורות, תערוכת מחווה למחזה הקלאסי, להצגותיו ולהשראתם על האמנות מאז ועד היום, לרגל מאה שנה להצגת הדיבוק של התיאטרון הלאומי הבימה (1922). אוצרות: רחל אחונוב, לאה גילולה. הארכיון והמוזיאון לתיאטרון ע"ש ישראל גור, בשיתוף התיאטרון הלאומי הבימה ומוזיאון ארכיון הבימה, ובתמיכת עיריית ירושלים, תיאטרון ירושלים, הקרן לירושלים, השחקנית דליה פרידלנד, בית שלום עליכם, הרשות הלאומית ליידיש. התערוכה הוצגה בארכיון גור, אוגוסט 2022 – יולי 2023, ובתיאטרון ירושלים, אוגוסט 2023 – ספטמבר 2023.

4. נתן אלטמן (1889-1970, יליד אוקראינה), צייר, מאייר, מעצב תפאורות ומורה לאמנות. צייר בסגנון אוונגרד וקוביזם. עיצב את התפאורה ואת התלבושות להצגת הדיבוק של הבימה (1922).

אל הירשפלד, ריקוד הקבצנים, "הדיבוק", הבימה, רישום, "ניו יורק טיימס", 23 במאי 1948

ארכיון אל הירשפלד, באדיבות קרן אל הירשפלד,

©The Al Hirschfeld Foundation.

www.AlHirschfeldFoundation.org

יש יצירות המתעדות הצגות, למשל רישומיו של המאייר הנודע של עיתון הניו יורק טיימס אל הירשפלד שתיעד את הופעתה של הבימה בניו יורק בשנת 1948, הקריקטוריסט זאב (יעקב פרקש) והמאייר אבא פניכל שרישומי שחקנים והצגות שציירו התפרסמו לצד ביקורות תיאטרון או המאייר שמואל כ"ץ שרשם רישומים

מהירים בעת שצפה ביצירת המחול דיבוק של הכוריאוגרף מוריס בז'אר (1988).⁵

אריה נבון, חנה רובינא
בדמות לאה, רישום,
שנות הארבעים
באדיבות דוד נבון

החלק האחרון של יצירות קיימות הוא יצירות שנוצרו בהשפעת הדיבוק – המחזה והפקותיו השונות. לרוב יש ביצירות חזרה אל הנושאים המרכזיים ולדמותה של חנה רובינא המגלמת את לאה, כמו ציור השמן גדול הממדים של ראובן רובין, הרישום המינימליסטי של אריה נבון, או הכרזה בסגנון הפופ ארט

פנחס ליטבינובסקי (1894-1985, יליד אוקראינה), צייר, מעצב תפאורות. עיצב את הסמל של תיאטרון אהל. התמחה בדיוקנאות אישים וגיבורי תרבות. חתן פרס ישראל לציור (1980).

עמנואל לופטגלס (1896-1958, יליד פולין), צייר, מעצב תפאורות ומורה. ממעצבי הבמה המקצועיים הראשונים בארץ ישראל. עיצב תפאורות ללהקות התיאטרון העברי הראשונות ביישוב, וכן לתיאטרון אהל, הבימה והמטאטא. הסקיצות של פנחס ליטבינובסקי ועמנואל לופטגלס שמורות באוסף ארכיון התיאטרון ע"ש יהודה גבאי, ספריית שער ציון – בית אריאלה, והוצגו בתערוכה גם באדיבות בני משפחותיהם.

אור מורן (יליד 1977, כפר יחזקאל), יוצר אנימציה, מוסיקה ומעצב גראפי, גם ליצירות במה – מחול ותיאטרון. משתף פעולה עם בת זוגו רננה רו, אמנית רב-תחומית, רקדנית וכוריאוגרפית. אוב היא יצירתם של עופר עמרם ורננה רו, בחסות תיאטרון הבימה, הופעה ראשונה: פסטיבל ישראל, 2008.

5. אל הירשפלד (1903-2003, יליד ארצות הברית), צייר, רשם, מאייר וצייר קריקטורות. נודע בציוריו בשחור לבן ובאיור של אמני במה, שחקני תיאטרון וקולנוע, זמרים ורקדנים בהצגות ברודוויי. איוריו התפרסמו בניו יורק טיימס במשך יותר משבעים שנה. רישומיו הוצגו בתערוכה באדיבות קרן אל הירשפלד, ניו יורק.

יעקב פרקש (זאב) (1923-2002, יליד הונגריה), צייר קריקטורות ומאייר. החל דרכו בשנות החמישים בעיתון מעריב, היה למנהל האמנותי של דבר השבוע, ובמשך ארבעים שנה היה צייר קריקטורות של עיתון הארץ. חתן פרס ישראל לתקשורת ולעיתונות (1993). רישומיו והקריקטורות שלו שמורים במוזיאון הישראלי לקריקטורה ולקומיקס, חולון והוצגו בתערוכה גם באדיבות בנותיו.

יעקב פרקש (זאב), "הארץ", 21 ביוני 1968
 אוסף המוזיאון הישראלי לקריקטורה ולקומיקס, חולון. באדיבות בנותיו,
 נעמי פרקש פינק ודורית פרקש שוקי, ובאדיבות ארכיון עיתון "הארץ"

של דוד טרטקובר המוקדשת לחנה רובינא ותיאטרון הבימה (1983).⁶

בין היצירות שזורות כמה יצירות שהרעיון של התערוכה מקופל בהן – הזיהוי המיידי של תיאטרון הבימה עם הצגת הדיבוק, וכן חלקם הבלתי נפרד של המחזה והצגת הדגל של הבימה בתרבותנו ובמאגר האסוציאציות שלנו עד להפיכתם לדימוי, מקור להתייחסות שאין צורך להסביר. כך למשל בחר זאב (יעקב פרקש) ללהק פוליטיקאים בני זמנו בקריקטורה פוליטית (מיום 21 ביוני 1968) בתפקידים בהצגת הדיבוק. הוא ידע כי קהל קוראיו יבין מיד למה הוא רומז ולמי, ויבין את הביקורת. גם היום אנחנו מבינים שהוא נעזר במחזה הדיבוק ובדמויותיו, אך היום כבר זקוקים להסבר

אבא פניכל (1906-1986, יליד פולין), צייר, מאייר, מורה לאמנות ומוסיקאי. צייר בסגנון אימפרסיוניסטי. ציוריו, רישומיו ואיוריו ליוו ביקורות תיאטרון בעיתון דבר.

שמואל כ"ץ (1926-2010, יליד אוסטריה), מאייר, צייר קריקטורות, אמן, מעצב גרפי ומוסיקאי. ממייסדי קיבוץ געתון. אייר ספרים רבים ואהובים, בהם: *דירה להשכיר* מאת לאה גולדברג וספרי חסמב"ה מאת יגאל מוסינזון. איוריו הוצגו בתערוכה באדיבות בני משפחתו.

6. ראובן רובין, חנה רובינא בדמות לאה, שמן על בד, 90x159 ס"מ, 1934-1935, מתוך משכן רובינא, באדיבות הבימה – התיאטרון הלאומי של ישראל, מוזיאון ארכיון הבימה ובאדיבות משפחת רובין ומוזיאון בית רובין. צילום היצירה לתערוכה: רן ארדה. ראובן רובין (1893-1974, יליד רומניה), צייר, מעצב תפאורות. חתן פרס ישראל לציור (1973). הוריש את ביתו לעיריית תל אביב והוא משמש היום מוזיאון להצגת יצירותיו.

אריה נבון (1909-1996, יליד אוקראינה), צייר, רשם ומעצב תפאורות. צייר הקריקטורות והקומיקס העברי הראשון ביישוב. קריקטורות שלו התפרסמו בעיתון דבר במשך למעלה משלושים שנה. חתן פרס ישראל לאמנויות הבמה (1996).

אבי כץ, מפת תל אביב, איור דיגיטלי, 2016

של המחזה וההצגה הקנונית של הבימה, הם מצליחים גם היום לעורר באמנים רגש ודחף יצירה. הנושאים שעניינו אמנים במאה העשרים – דמותה של לאה במיוחד בגילומה של חנה רובינא, ריקוד הקבצנים וטקס הוצאת הדיבוק – מוסיפים גם היום לרתק ולסקרן אמנים. היצירות החדשות, בשלל של סגנונות וסוגי יצירה, נשענות או מזכירות דימויים ממגוון הפקות של הדיבוק במשך השנים. הקולאז' שיצר שלומי צ'רקה משלב צילום של השחקנית מרים אורלסקה שגילמה את דמותה של לאה

של ההתרחשויות הפוליטיות כדי להבין את העוקץ.

דוגמה אחרת היא מפת העיר תל אביב שצייר אבי כץ בנימה הומוריסטית (בשנת 2016) וסימל בה נקודות ציון בסמלים או באנשים מוכרים. כיצד בחר לסמן את מקומו של תיאטרון הבימה במפה? בעזרת דמויות מהצגת הדיבוק כמובן.⁷

החלק השלישי והאחרון של התערוכה הוא ארבע-עשרה יצירות שיצרו אמנים בני הזמן במיוחד לתערוכה. לא נס לחם

שלומי צ'רקה, "אני המיועד לה", קולאז', 21.5x28 ס"מ, 2022

דוד טרטקובר חנה רובינא, גואש על נייר, 72x102 ס"מ, מתוך הסדרה: אנשי תל אביב – 1983. דוד טרטקובר (יליד 1944, חיפה), מעצב גראפי, מאייר, אוצר, אספן, ומרצה. עיצב כרזות, סמלילים, אריוזות ועטיפות לספרים ולתקליטים. ניהל את אגודת המעצבים הגרפיים (1995-1998). חתן פרס ישראל לעיצוב (2002).

7. אבי כץ (יליד 1949, פלדלפיה), צייר, מאייר, צייר קומיקס וקריקטורות, מורה. החל את דרכו בעיתונים דבר ועל המשמר. ממייסדי האגודה הישראלית למדע בדיוני ולפנטסיה. פעיל גם בארגון הבינלאומי "קריקטוריסטים למען שלום".

8. שלומי צ'רקה (יליד 1979, פתח תקווה), צייר קומיקס וקריקטורות, מאייר, מורה, מפיק ויועץ אמנותי. ממייסדי קבוצת המאיירים הדתיים "ארמדיל".

בהצגה של הלהקה הווילנאית (די ווילנער טרופע) בשנת 1920. לוסי אלקויטי נשענת על צילום מוכר של חנה רובינא בדמותה של לאה, שרועה על הרצפה, ומעליה כיתוב מן המחזה דווקא ביידיש. היצירה היא הדפסת ציאנוטיפי המקבלת גוון כחול, מה שיוצר תחושה של עולם רפאים, מעין צילום רנטגן ומעין מבט חודר לפנים התרבות ולתולדות היצירה. ציור השמן גדול הממדים של דודו הראל מתייחס לצילום מההצגה בבימויו של יבגני אריה (תיאטרון גשר, 2014) ומשלב סמלים של הקבלה ורמזים אליה. דוגמה אחרת להשפעה של הדיבוק הוא המיצב

לוסי אלקויטי, "אין לי לאן ללכת! כל הדרכים חסומות בפניי. אל תגרשוני. אל תשביעוני", הדפסת ציאנוטיפי, 29.6x41.7 ס"מ, 2022

שיצרה רחל אחונוב, יצירה סמלית המרמזת ומסמלת נושאים, מנהגים ומשמעויות במחזה.⁸

התערוכה מאורגנת לפי סדר הסצינות של המחזה. בתלייה עצמה יש שילוב בין טכניקות שונות וצבעים, יצירות שנוצרו להצגות לצד יצירות שנוצרו בהשראתן, יצירה בת מאה לצד יצירה עכשווית. האסתטיקה החזותית בסידור היצירות הייתה גם היא חשובה לנו.

רחל אחונוב

"לאיש שאין לנצחו אלא בדינרי זהב" / "פֿאַר יענעם וואָס קען נאָר ציילן רענדלעך", פרט מתוך מיצב, 2022

לוסי אלקויטי (ילידת 1958, אורוגוואי), יוצרת דו-ממד ובתלת-ממד באמצעים מגוונים, ובהם גם בהדפס ובציאנוטיפ (הדפס שמש). עניינה בשפה ובאותיות הוביל אותה לקליגרפיה ולכתיבת שירי הייקו.

הסצינה המפורסמת השוברת את הרצינות, אך מקפלת בתוכה ביקורת וכאב, היא ריקוד הקבצנים. האמנים במהלך הדורות, וגם האמנים היום, שבים אל תמונת הריקוד רבת המשתתפים המאפשרת קומפוזיציות מקוריות. בתערוכה תלוי מקבץ יצירות של ריקוד הקבצנים משנים שונות, מיצירתו של הצייר הנודע מירון סימה משנת 1937 ועד יצירתה של אליז שנון-אדלני שנוצרה בשנת 2022 לתערוכה הזאת.⁹

היצירות בתערוכה מגוונות, הן בתוכן הן בטכניקה ובצבעוניות: ציור בצבעי שמן או בצבעי מים, רישום, קריקטורות, יצירות דיגטליות, צילום, פסלים, תבליט, מיצב, תלבושת, דגם תפאורה ואפילו קריקטורה פוליטית.

תקצר היריעה מלתאר כל אחת מכשישים יצירות של 35 אמנים המוצגות בתערוכה.¹⁰ לא יכולנו להציג, מאילוצי מרחב ומקום, את כל מה שמצאנו ורצינו להציג. נאלצנו לברור. העבודה על התערוכה ועם האמנים בני הזמן עוררה בנו תקווה שאולי נוכל להעתיק את התערוכה לחלל גדול יותר ולהרחיבה, לחשוף יצירות שלא יכולנו לשלב בתערוכה הזאת ולתת מקום לאמנים בני הזמן שרצו להשתתף ולא עלה בידם בנסיבות החיים שכפתה עלינו מגפת הקורונה. מה שהתבהר לנו בעבודתנו על התערוכה הוא, שהמחזה והדימויים בו חיים, קיימים ומעוררים יצירה. עדיין לא נפרדנו מהדיבוק.

דודו הראל, "המשולח: נשמות המתים, אמנם שבות אל הארץ, אבל לא בלי דמות הגוף" / "דער משולח: נשמות פון געשטארבענע קערן זיך אום אויף דער וועלט אָבער נישט ווי רוחות אָן אַ גוף", שמן על בד, 100x100 ס"מ, 2022, על פי צילום של דניאל קמינסקי מההצגה הדיבוק, מאת רועי חן (בהשראת ש. אב-סקי), בימוי: יבגני אריה, תיאטרון גשר, 2014, באדיבות תיאטרון גשר. דודו הראל (יליד 1946, חיפה), צייר, מאייר ומעצב – תערוכות, סמלילים, מדליות, תדמית. מתמחה בתחריט, בחיתוך עץ, בדפוס משי ובליטוגרפיה. הפסיפס בשחזור החנויות הביזנטיות בקארדו בעיר העתיקה בירושלים, מבוסס על ציוריו.

9. היצירות העוסקות בריקוד הקבצנים המוצגות בתערוכה: מירון סימה, חנה רובינא, "הדיבוק", הדפס אבן, 38x48 ס"מ, 1937, מתוך סדרה של 16 העתקים, עיזבון מירון סימה, אוסף המשכן לאמנות עין חרוד; הוגו שטיינר-פראג, ריקוד הקבצנים, "הדיבוק", תיאטרון הבימה, פחם ופסטל על נייר מודבק על קרטון, קרטון: 44.5x62.9 ס"מ, 1938, באדיבות מכון ליאו בק, ניו יורק; אל הירשפלד, ריקוד הקבצנים, "הדיבוק", הבימה, רישום, 23 במאי 1948, ארכיון אל הירשפלד, באדיבות קרן אל הירשפלד; אליז שנון-אדלני, "רק חפצתי לרקוד וכלי הזמר חדלו", טכניקה מעורבת, 30x43.45 ס"מ, 2022.

מירון סימה (1902-1999, יליד אוקראינה), צייר, מעצב תפאורות, מעצב גראפי ומורה. יצר סדרות אחדות של תחריטים וליטוגרפיות. יסד בית ספר לאמנות וכן איגוד סיוע לאמנים נוקים.

הוגו שטיינר-פראג (1880-1945, יליד פראג), צייר, מאייר, מעצב גראפי, מעצב תפאורות לתיאטרון ולאופרה. עבד ולימד בגרמניה עד לפיטוריו ב-1933, חזר לפראג ובסוף ימיו היגר לארצות הברית.

אליז שנון-אדלני (ילידת 1947), אמנית רב-תחומית, ציירת, מאיירת, פסלת. סגנון יצירתה פיגורטיבי עם נגיעות הנוטות אל הגרוטסקי או הסמלי.

10. האמנים שיצירותיהם הוצגו בתערוכה (לפי סדר האל"ף-ב"ת): רחל אחונוב, ג'ראר אלון, נתן אלטמן, לוי אלקוויט, וולף בולבה, ישראל בקר, משה ברנשטיין, רעיה גוב, אל הירשפלד, דודו הראל, נורית וולק, אליעזר ויסהוף, זאב (יעקב פרקש), דוד טרסקובר, רחל כדמור, אבי כץ, שמואל כ"ץ, עמנואל לופטגלס, פנחס ליטבינובסקי, אורי ליפשיץ, עינת מגל שמאלי, אור מורן, נומי מלול אוהד, אריה נבון, מירון סימה, נטלי פודלוב, אבא פניכל, ליאוניד פסטרנק, שלומי צ'רקה, רפאל קלצ'קין, אינה קצב, ראובן רובין, גל שוהם שכטר, הוגו שטיינר-פראג, אליז שנון-אדלני.

משה ברנשטיין, חנן ולאה, 1958, טכניקה אינה ידועה, 80x55 ס"מ
 מתוך משכן רובינא, באדיבות הבימה – התיאטרון הלאומי של ישראל, מוזיאון ארכיון
 הבימה ובאדיבות משפחת ברנשטיין. צילום היצירה: רן ארדה

